

Миодраг Павловић

ЧИТАТИ ДАНИЛА II

1.

У уводном делу *Житија Краљице Јелене Данило II* саопштава нешто што би се могло узети као космолошка идеја. „Једини Бог богова и Господ господара, све видљиве и невидљиве твари творац, светлост неприлазна и живот у свима, утврдио је небеса мудрошћу и основао земљу иначему“. Изузетак је да се једно средњовековно житије ставља у оквире стварања света; поглед средњовековног хришћанина више је окренут крају живота, завршетку земаљске егзистенције, него њеном пореклу. То је у складу са општом оријентацијом хришћанске мисли окренутом ка „последњим стварима“, крају светске историје; она је више наука о спасењу и избављењу, него о почетку света и века.

Последњи део наведене реченице пренесен у савремени језик подударно се са језичком формулацијом Данила II; став је јасан, лапидарно казан, аподиктички самопоуздан. Не делује као да је философска новост, али има своје особености и њих треба осветлити. Највише пажње привлачи исказ да је Творац „... основао земљу иначему“. Блиско је то учењу о божанском стварању „из ничега“, на њега се очигледно и ослања, али подразумева, чини нам се, више од тога. Једно је тврдити да је стварање пошло „од ничега“, или „из ничега“, дакле има димензију апсолутне новости у односу на претходно стање, друго је кад се каже да је земља на ничем, или иначему, заснована. Ово друго подразумева да још увек земља на тој основи од ничег почива, траје, да је у односу са „ничим“ и тако припрема оно есхатолошко сазнање да ће на њој то „ништа“ на крају и победити и све земаљско „поништити“. Истим исказом Данило II постиже и вредносну, односно моралну победу неба и земље. Небо је све у мудрости, земља плута по ништавилу своје основе.

Можемо се питати да ли на овом месту не налазимо један успешан реторички обрт на тему познатог општег места средњовековне теолошке философије истока и запада? Писац свакако није смео да оде далеко од основног канонског учења о стварању божанском вољом која се одваја и супротставља ничем или ништавилу. Иначе, он би се приближио неком од гностичких учења, рецимо Василидовом, која су кроз јереси настављала да искушавају мисао средњег века. Верујемо да је овде реч о сопственој философској рефлексiji која се са истом јези-

чком тананошћу враћа на тај проблем на једном месту у Житију Стефана Дечанског, дајући му другачије језичко рухо. Опет о Богу и Владару он каже да „преводи од несуштих у суште“. Питање сасвим тачног значења ових речи није сасвим угодно. Преводацац на савремени језик Лазар Мирковић каже „Ти . . . који преводиш из небића у биће“. Звучи довољно философски, али нисмо сигурни да је Данилов став семантички потпуно покривен. Ако останемо при лексемама старог српског књижевног језика *сушт* и *несушт*, сударамо се са модерним значењем садржаним у речи *суштина* и *суштински*, које се по конвенцији везује значењем латинског философског термина *есенција*, *есенцијални*. Да ли нам етимолошка рефлексија ту може помоћи? Није нам етимологија овог језичког слоја нашег старог књижевног језика довољно позната, нити нам етимологија, нажалост, увек меродавно објашњава значење речи због којих се она у датој прилици употребљава. Ипак, етимолошки траг води у правцу старословенског глагола који означава постојање, па вероватно тако треба разумети овај исказ „Ти . . . који преводиш непостојеће у постојеће“, што је не само врло лепо казано, него такође показује да је за своју мисао наш писац успевао да нађе и сопствена језичка уобличења. Наспрамност ништавила и бића, постојећег и непостојећег, свако је Данилу II више пута била пред очима. Тако и његова биографија, за коју се верује да је саставио његов „Ученик“, почиње ставом о Богу „сделавшем све из небића у биће“ — у оригиналу из *небитија у битије*. Ово место би било доказ више за космолошке преокупације Данила II и његовог списатељског круга.

Неопходно је, или бар иоправно са гледишта методе коју захтева посао којим се овде бавимо, да се упитамо и да ли је овај став о стварању изнет у Житију краљице Јелене у том облику већ негде казан, пре свега у Библији. Ми се о томе нисмо могли осведочити. У две Генезе које Библија доноси, Мојсејевој и оној на почетку Јовановог Еванђеља, нема такве реченице, као што је нема ни у Псалму Давидову 32/33, по новом бројању/који би се са овим местом у поменутом Житију могао довести у везу. Да не показујемо то навођењем: ради се о текстовима који су сваком при руци. У књигама Пророка Исаије има такође места што личе на поменуту реченицу. Једном говори Јахве:

Изван мене све је ништавило

(Исаија 45, 12)

и то је доста блиско Даниловом исказу, али није исто са њим. Или на другом месту:

Сви народи ништа су пред њим,
ништавило су њему и празнина . . .

(Исаија 40, 17)

Сродна мисао, али другачија тврдња. Да се приближимо изворишту изнесене идеје стварања из ничега, морамо се вратити до митских почетака, а њих ћемо наћи рецимо у Риг Ведама које такође заступају идеју да из ничег настаје нешто, или да се обратимо почецима научне мисли у данашњем смислу, Аристотелу, који каже у својој Физики 224 б — 10): *Настанак је промена у биће, иако бива из небића.*

Међутим, непотребно је испитивати све праоблике идеје стварања из ничег, која је канонски прихваћена и била важна у борби против еманатистичке јереси. У Данила нас је привукао облик у којем је та идеја саопштена, као и она нијанса значења према којој ништавило стварањем није укинута, него са њим напоредо траје, чак и као његова (негативна) основа.

Али поставља се и једно друго питање, у вези са истим исказом, које нас враћа у област књижевности: да ли је налажење оваквих места битно у нашем читању књижевног дела, да ли утиче на наш суд о његовој вредности, или су то само упут нађени куриозитети? Ми верујемо да таква места — бременита значењем, или у свиленој чаури загонетке — чине већ саставне делове једног вредносног суда о књижевном делу, а највише је тако кад имамо посла са жанровски сложеним и мозаично компонованим житијским делима наше средњевековне књижевности. Уочавање оваквих места омогућава даљи читачки рад; помоћу њих може да се открије окривена драматургија дела и његове мање уочиве композицијске схеме. У Житију Краљице Јелене открићемо на пример да се у уводу говори о почетку свега света и човековој ситуацији у првим датостима његове створености. При крају се говори о апокалипси, индивидуалној смрти, и о слутњи милости која чека покојника пошто прође кроз „ваздушна митарства“. Приповедачки оквир се открива као широк, космички, и у највећем могућем распону линсарног времена. То су елементи једне високе литерарне вештине спојене са координатама разрађене библијско-еванђеолошке мисли, са додацима прихваћених апокрифних учења (о митарствима, нпр.). Између два космолошка стожера, *Генезе* и *Апокалипсе*, прича се историја једног женоког краљевског живота.

2.

Мојим очима зрем храмове божанствених цркава...

(Даничић, стр. 74)

стоји да на једном месту каже Краљица Јелена. Она има виђење црквених здања претходника и обузета је мишљу и потребом да буде њих достојна саздавањем нових цркава. Лако је запазити да Данило II радо пише о подизању црквених здања, набраја их, описује, хвали њихову лепоту. Живи у времену кад се веома наглашава храмовни принцип нашег хришћанства, кад је подизање храма највећи доказ христољубивости владара и доброг службовања архиепископа. Писац набраја градске и манастирске цркве које је Милутин подигао у орпској земљи и ван ње, затим оно што су подигли краљица Јелена, Стефан Дечански и он архиепископ, сам. Он је прави „најамник дела светог храма“ како на једном месту каже, и будући то, он о делу мисли као мислилац и разуме се у њега као да је и сам градитељ.

Кад описује почетак градње цркве данас назване „Краљевом“, поред старе студеничке цркве, Данило II има лепу реченицу о „устројству художества красоте црковне“ те цркве, и том реченицом показује способност да дефинише овај посао као уметност, и да започне стварање наше естетске терминологије. У наставку описује своје уче-

шће у зидању ове цркве, не само надзирачко, него и творачко. Навешћемо то место у нашем преносу на савремени језик (стр. 150 у Даничићевом издању дела):

Јер је епископ Данило био рођење и васпитање српске земље од младости овоје вођен, крепљен, обитаван Духом Светим и врло имаше крепку и највишу мудрост у срцу свом о подизању цркава, да му је припало да заповеда уметницима и најбољим зидарским спретницима како поставити стубове, како њихова оглавља, камаре и преграде црквене. Тако налогом и мудрошћу даном њему од Господа, старо здање те цркве разорено би, и ново се од основе подиже и саврши . . .

Изазовно је питање да ли се високо свештено лице заиста разумевало у занат и уметност подизања цркава као што овај навод хоће да нас убеди. Или је само давао општа упутства у погледу димензија и иконографије храма у настанку? Верујемо да је Данило II био обузет, засењен зидањем цркава, оном обузетошћу коју приписује личностима својих Житија и да је тако себе видео и као непосредног творца овојих градитељских визија. Ипак се из наведеног одломка може закључити да је у време Данила II висока уметност црквеног градитељства прешла у руке наших предака. Они су том уметношћу овладали, умели о њој да сањају, мисле и говоре. Могло би се рећи и даље од тога: хотимично или не, Данило II почиње да пише историју наше средњовековне уметности.

S u m m a r y

Miodrag Pavlovich

HOW TO READ THE LIVES OF DANIEL II TODAY

St. Daniel II, Archbishop of Serbia (XIV Century) is much more than a mediaeval chronicler — he is an accomplished artist: as writer of the *Biographies* of the Kings of Serbia and as Founder of several monastic churches.

The author underlines Daniel's ability to intertwine the biblical theme of creation *ex nihilo* with a royal *Life* of Helen of Anjou, wife of Urosh I, King of Serbia.